

Sygn. akt I CSK 315/10

WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 28 stycznia 2011 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Mirosław Bączyk (przewodniczący)
SSN Marta Romańska
SSN Krzysztof Strzelczyk (sprawozdawca)

Protokolant Anna Matura

w sprawie z powództwa B. S.A.
przeciwko Skarbowi Państwa - Ministrowi Finansów
o zapłatę,
po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 28 stycznia 2011 r.,
skargi kasacyjnej strony pozwanej od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 8 grudnia 2009 r.,

**oddala skargę kasacyjną i zasądza od pozwanego na rzecz
powoda kwotę 3600 (trzy tysiące sześćset) złotych tytułem
zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego.**

Uzasadnienie

Wyrokiem z dnia 10 czerwca 2009 r. Sąd Okręgowy, uwzględniając częściowo powództwo, zasądził od pozwanego Skarbu Państwa – Ministra Finansów na rzecz powódki B. Spółki Akcyjnej kwotę 741.776,09 złotych z ustawowymi odsetkami od dnia 17 maja 2008 r. do dnia zapłaty.

Według ustaleń Sądu Okręgowego, pozwany Skarb Państwa w wyniku postępowania o udzielenie zamówienia publicznego zawarł dnia 13 września 2007 r. umowę z Konsorcjum z udziałem powódki oraz A. Spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, której przedmiotem była dostawa środków transportu z wyposażeniem dla Grup Mobilnych Służby Celnej. Przedmiot dostawy określony w załączniku do umowy został podzielony na części. Pierwsza dotyczyła dostawy 24 sztuk samochodów specjalistycznych z wyposażeniem a druga 120 kompletów kamizelek kuloodpornych zewnętrznych GPV-IV firmy Garant AG o łącznej wartości. Termin wykonania umowy ustalono na dzień 19 kwietnia 2008 r. W § 6 ust. 1 umowy przewidziano możliwość naliczenia przez zamawiającego kar umownych z tytułu opóźnienia dostawy przez Konsorcjum w wysokości 0,2% wartości brutto niezrealizowanej części dostawy za każdy rozpoczęty dzień opóźnienia. Kary umowne z tytułu opóźnienia miały być naliczane za niedostarczone samochody kompletnym wyposażeniem. Natomiast w § 6 ust. 4 umowy strony ustaliły, iż w przypadku jednostronnego odstąpienia od umowy przez zamawiającego z powodu okoliczności, za które odpowiedzialność ponosi wykonawca, zamawiającemu przysługiwać będzie od wykonawcy kara umowna w wysokości 10% wartości przedmiotu umowy brutto pomniejszonej o wartość brutto wykonanych kompletnych dostaw. Wartość brutto całej dostawy wyniosła 11.695.568,94 złotych. Dnia 16 kwietnia 2008 r. strony podpisały protokół odbioru końcowego 24 sztuk samochodów oraz protokół odbioru jakościowego kamizelek kuloodpornych zaznaczając brak dostawy paralizatorów. Pomimo prowadzonych pertraktacji dotyczących przesunięcia terminu dostawy paralizatorów w związku z opóźnieniem realizacji umowy, zamawiający zawiadomił dnia 11 czerwca 2008 r. wykonawcę o naliczeniu na podstawie § 6 ust. 1 umowy kar umownych za okres od 17 kwietnia 2008 r. do 11 czerwca 2008 r. w zakresie dotyczącym dostawy paralizatorów. W piśmie z następnego dnia pozwany złożył oświadczenie o

odstąpieniu od umowy w części dotyczącej dostawy paralizatorów a następnie naliczył na podstawie § 6 ust. 4 kary umowne w łącznej wysokości 1.276.136,09 złotych i dokonał potrącenia tej wierzytelności z wierzytelnością powódki z tytułu dostarczonego sprzętu.

Sąd Okręgowy przyjął, że przedmiot świadczenia powódki miał podzielny charakter. Kara umowna na podstawie § 6 ust. 1 umowy należy się zamawiającemu, gdy wykonawca dostarczy towar, ale z opóźnieniem a taka sytuacja nie miała miejsca. Zamawiający dnia 12 maja 2008 r. odstąpił od umowy z powodu niedostarczenia paralizatorów w umówionym terminie, a doszło do tego na skutek okoliczności, za które ponosi odpowiedzialność Konsorcjum Spółek. Pozwany skutecznie odstąpił od umowy i zrealizował prawo do naliczania kar umownych na podstawie § 6 ust. 4 umowy. Jednak zgłoszony przez Skarb Państwa zarzut potrącenia z tego tytułu jest tylko częściowo zasadny. Sąd Okręgowy odliczył bowiem od wartości brutto przedmiotu umowy (11.695.568,94 złotych) wartość brutto wykonanych kompletnych dostaw (10.743.968,94 złotych) a kara umowna wyniosła 10% wartości niezrealizowanej dostawy (951.600 złotych) czyli 95.160 złotych. W tej części uległa umorzeniu dochodzona w procesie wierzytelność w wysokości 836.936,09 złotych. Dlatego Sąd Okręgowy uwzględnił powództwo do kwoty 741.776,09 złotych.

Pozwany Skarb Państwa – Minister Finansów złożył apelację od tego wyroku. Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 8 grudnia 2009 r. oddalił w całości apelację pozwanego. Podzielił w całości i uznał za własne ustalenia faktyczne poczynione w pierwszej instancji. Jako bezzasadne ocenił zarzuty apelacji dotyczące naruszenia art. 65 § 2 k.c. w zakresie interpretacji § 6 ust. 4 umowy stron. Za sprzeczne z umową uznał twierdzenia pozwanego, iż skoro żadna z dostaw nie była kompletna (gdyż wykonawca nie dostarczył paralizatorów), to należy ustalić karę umowną w wysokości 10% wartości brutto całej umowy. Gdyby strony chciały obliczyć karę umowną należną z tytułu odstąpienia od umowy tylko na podstawie wartości umowy brutto, to bezprzedmiotowe byłoby zamieszczanie w § 6 ust. 4 umowy postanowień o jej pomniejszeniu o wartość brutto kompletnie wykonanych dostaw. Kara ta, w przypadku gdy odstąpienie od umowy spowodowane byłoby niewykonaniem całej dostawy (a więc nawet

w przypadku niedostarczenia jednego przedmiotu o minimalnej wartości), zawsze wynosiłaby 1.169.556,9 złotych. Sąd Apelacyjny podzielił stanowisko Sądu Okręgowego, że kary umowne za opóźnienie w wykonaniu umowy i za odstąpienie od umowy z powodu okoliczności, za które ponosi odpowiedzialność wykonawca, nie podlegają kumulacji w sytuacji, kiedy wykonawca w ogóle nie wykonał świadczenia w określonej części, a zamawiający w tej samej części odstąpił od umowy. W takiej sytuacji wykonawca jest zobowiązany zapłacić zamawiającemu jedynie karę umowną za odstąpienie od umowy. Zdaniem Sądu Apelacyjnego, niedopuszczalne jest kumulowanie kar umownych za nienależyte wykonanie zobowiązania, np. za zwłokę w wykonaniu oraz kara umowna za niewykonanie zobowiązania. Nie sposób bowiem jednocześnie spełnić wymagań, od których naliczenie tych jest uzależnione, tj. wykonać, choćby w sposób nienależyty, i nie wykonać tego samego zobowiązania. Skoro przyczyną wykonania przez pozwanego uprawnienia do częściowego odstąpienia od umowy dostawy w zakresie paralizatorów było niewykonanie zobowiązania w postaci dostawy tych przedmiotów, to niedopuszczalne jest równoczesne naliczanie kary umownej za opóźnienie w wykonaniu dostawy, która nie nastąpiła i nie nastąpi oraz kumulowanie jej z karą przysługującą w związku z odstąpieniem od umowy z powodu niewykonania zobowiązania w postaci dostawy paralizatorów.

Skarga kasacyjna jaką wniósł pozwany Skarb Państwa – Minister Finansów została oparta jedynie na zarzutach naruszenia prawa materialnego. Według skarżącego doszło do naruszenia:

- art. 483 § 1 i 484 § 1 k.c. w zw. z art. 494 k.c. przez ich błędną wykładnię polegającą na przyjęciu, że po odstąpieniu od umowy wyłączona jest możliwość dochodzenia kary umownej zastrzeżonej w niej na wypadek nienależytego wykonania umowy;
- art. 483 § 1 i 484 § 1 k.c. przez przyjęcie, że nie jest możliwe kumulatywne dochodzenie kary umownej za nieterminowe wykonanie umowy oraz kary za odstąpienie od umowy;
- art. 353¹ k.c. przez uznanie, że strony w umowie nie mogą zastrzec prawa do dochodzenia zapłaty kary umownej zastrzeżonej na wypadek nienależytego

wykonania zobowiązania, niezależnie od prawa do dochodzenia zapłaty kary umownej zastrzeżonej na wypadek odstąpienia od umowy;

- art. 65 § 2 przez niewłaściwe zastosowanie i niewłaściwą wykładnię § 6 ust. 1 i 4 w związku z § 1 ust. 1 i 2 umowy z dnia 19 października 2007 r. polegającą na przyjęciu, że przedmiotem dostawy były nie samochody z kompletnym wyposażeniem, a poszczególne składniki wyposażenia, co doprowadziło do błędnego ustalenia wielkości, od której wyliczana została kara umowna;
- art. 481 § 1 k.c. w zw. z art. 65 § 2 k.c. przez niewłaściwe zastosowanie wynikające z pominięcia § 8 ust. zd. 2 umowy i uznanie, że pozwany pozostawał w zwłoce z zapłatą opóźnienia od dnia 17 maja 2008 r.

Na tej podstawie pozwany wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Na wstępie należy wskazać, że w doktrynie prawa cywilnego określenie „kara umowna kumulacyjna” odnosi się sytuacji, gdy w przypadku tego samego sposobu naruszenia zobowiązania wierzyciel może dochodzić łącznie kary umownej i odszkodowania. W prawie polskim obowiązuje zasada, że kara umowna ma wyłączny charakter, chociaż w art. 484 § 1 zd. 2 k.c. dopuszcza się odmienne umowne uregulowania zbiegu roszczenia o zapłatę kary umownej oraz roszczenia odszkodowawczego. Strony skorzystały z tej możliwości i przewidziały w umowie prawo dochodzenia przez zamawiającego odszkodowania przenoszącego wysokość zastrzeżonych kar umownych.

W orzecznictwie powszechnie akceptuje się dopuszczalność zastrzeżenia kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy (por. wyroki Sądu Najwyższego dnia 17 grudnia 2008 r., I CSK I 240/08, nie publ.; z dnia 13 czerwca 2008 r., I CSK 13/08, nie publ.; uchwałę składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 6 listopada 2003 r., III CZP 61/03, OSNC 2004/5/69). Tej przede wszystkim kwestii dotyczył wymieniany zarówno przez Sąd drugiej instancji jak i przez skarżącego wyrok Sadu najwyższego z dnia 5 października 2006 r. (sygn. akt IV CSK 157/06, OSNC 2007/7-8/114).

O zakresie zastosowania kar umownych rozstrzyga treść dokonanej przez strony zastrzeżenia. Zarówno samo zastrzeżenie kary umownej, jak i szczegółowe jej uregulowania zależą od umownego uznania i ułożenia przez strony w ramach swobody umów ustanowionej w art. 353¹ k.c. (zob. wyrok Sądu najwyższego z dnia 20 maja 1998 r., I CKN 671/97, nie publ.). Postanowienia umowne w tym zakresie stanowią także przedmiot wykładni według reguł przewidzianych w art. 65 § 2 k.c. Wykładnia ma za zadanie odnalezienie rzeczywistego celu umowy i zgodnej woli stron, niezależnie od zawartych w niej sformułowań. Zasadnicze znaczenie dla rozstrzygnięcia wszystkich ujawniających się w sprawie kwestii jest przyjęta przez Sąd drugiej instancji interpretacja użytego w umowie określenia „samochody z kompletnym wyposażeniem”; czy obejmuje ono także elementy indywidualnego wyposażenia funkcjonariuszy służby celnej, w tym niedostarczone paralizatory. Według akceptowanej przez Sąd drugiej instancji wykładni postanowień umowy w tej części, przedmiot świadczenia powoda miał podzielny charakter. Z jednej strony obejmował samochody specjalistyczne wraz z ich wyposażeniem, z drugiej zaś - kamizelki kuloodporne i komplety paralizatorów stanowiące indywidualne wyposażenie funkcjonariuszy Służby Celnej. Wykładając w ten sposób oświadczenia woli zawarte w umowie, Sąd wziął pod uwagę treść wszystkich jej postanowień, nie ograniczył się jedynie do fragmentu zawierającego niejasne sformułowanie. W ramach wykładni Sąd zrealizował zawarte w art. 65 § 2 k.c. wymaganie ustalenia realnego sensu umowy, zgodnego z jej celem i interesami obu stron. Wniosek ten odnosi się przede wszystkim do zastrzeżonych przez strony kar umownych. Przy ocenie tej Sąd uwzględnił nie tylko okoliczności zawarcia umowy, lecz również zachowanie stron już po jej zawarciu oraz sposób wykonania przez nie umowy, który także pozwolił przyjąć, co było wolą stron, niejasno wyrażoną w tekście umowy. Istotne w tym zakresie były pertraktacje prowadzone po 16 kwietnia 2008 r. w Departamencie Służby Celnej Ministerstwa Finansów. Wniosków tych nie podważają wskazane w skardze kasacyjnej postanowienia § 1 i 8 ust. 2 zd. 2 umowy. Według § 1 ust. 2 umowy, szczegółowy opis przedmiotu umowy określał załącznik nr 1 stanowiący jej integralną część, w którym dokonano rozróżnienia wyposażenia pojazdów oraz indywidualnego wyposażenia funkcjonariuszy. Natomiast przewidziana w § 6 ust. 1 umowy kara umowna za

opóźnienie miała być naliczana za „niedostarczone samochody z kompletnym wyposażeniem”. Znamienne jest również to, że pozwany odstąpił jedynie od części umowy odnoszącej się do dostarczenia paralizatorów. Jest to możliwe jedynie w razie podzielności świadczeń obu stron. O tym zaś, czy niepieniężne świadczenie powódki jest w jakimkolwiek stopniu podzielne w rozumieniu art. 491 § 2 k.c. decydują przede wszystkim postanowienia umowy stron, które podlegają wykładni na podstawie art. 65 § 2 k.c. (zob. też wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 czerwca 2009 r., III CSK 337/08, nie publ.).

Przyjęcie wykładni umowy stron uwzględniającej, iż kompletne wyposażenie samochodu nie obejmuje paralizatorów jako elementu indywidualnego wyposażenia funkcjonariuszy wywołuje określone konsekwencje w zakresie kar umownych a także w zakresie terminu spełnienia świadczenia pieniężnego przez zamawiającego określonego w § 8 ust. 2 zd. 2 umowy. Wystarczy przypomnieć, że zgodnie z postanowieniem § 6 ust. 1 umowy kary umowne za opóźnienia naliczane są tylko za „niedostarczone samochody z kompletnym wyposażeniem” a zatem niedostarczenie samych paralizatorów nie stanowiło dostatecznej podstawy do naliczenia kar umownych. Poza tym, w przypadku kary umownej naliczanej na podstawie § 6 ust. 4 umowy kompletność dostawy dokonanej przez powódkę stanowi umowny warunek odliczenia jej wartości brutto.

Sąd Apelacyjny także z innej przyczyny nie uwzględnił potrącenia kary umownej wynikającej z § 6 ust. 1 umowy za opóźnienie w wykonaniu zobowiązania. W ocenie Sądu, kara ta odnosi się do zobowiązania ostatecznie wykonanego, choć nienależycie ze względu na umówiony termin spełnienia świadczenia.

Wobec skierowanych do tego stanowiska zarzutów skargi kasacyjnej, trzeba wskazać, że w ramach swobody zawierania umów (art. 353¹ k.c.) nie jest wykluczona kumulacja kary umownej z tytułu nienależytego wykonania zobowiązania z odstąpieniem od umowy (por. wymieniony wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 października 2006 r.). Jednak należy zgodzić się z Sądem Apelacyjnym, że skoro przyczyną wykonania przez pozwanego uprawnienia do częściowego odstąpienia od umowy (w zakresie paralizatorów) było niewykonanie zobowiązania w tej części, to niedopuszczalne jest równoczesne naliczanie kary umownej za opóźnienie w wykonaniu umowy w tym zakresie, do którego nie

doszło, bowiem powódka ostatecznie nie dostarczyła objętych umową paralizatorów. Kary umowne w § 6 ust. 1 i 4 umowy zostały zastrzeżone na wypadek różnych zdarzeń, a mianowicie za nienależyte wykonanie zobowiązania oraz niewykonania zobowiązania. Jak trafnie wskazał Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały z dnia 16 stycznia 1984 r. (III CZP 70/83, OSNC 1984/131), kara umowna za nienależyte wykonanie zobowiązania należy się wierzycielowi w razie jej zastrzeżenia, gdy świadczenie zostało wprawdzie spełnione przez dłużnika, ale w sposób nienależyty, tzn. gdy zaistniała rozbieżność między zakresem zaspokojenia wierzyciela przewidzianym w treści zobowiązania a zaspokojeniem uzyskanym w rzeczywistości. Rozbieżność ta może dotyczyć takich elementów wykonania należytego, jak termin świadczenia, wykonawca świadczenia, miejsce świadczenia czy jakość świadczenia. Obowiązek zapłaty kary umownej zastrzeżonej za niewykonanie zobowiązania powstaje, gdy zobowiązanie nie zostało wykonane, a zatem gdy dłużnik nie spełnił świadczenia, które zgodnie z treścią zobowiązania należy się wierzycielowi, przy czym nastąpiło to z powodu okoliczności, za które dłużnik odpowiada. Spełnienie jedynie części świadczenia jest równoznaczne z niespełnieniem świadczenia, a tym samym z niewykonaniem zobowiązania. Dlatego nie jest możliwe kumulowanie kary umownej przewidzianej za nienależyte wykonanie zobowiązania, np. wykonanie ze zwłoką, z karą umowną za niewykonanie tego samego zobowiązania.

Z tych wszystkich względów uznając, że skarga kasacyjna pozwanego nie ma uzasadnionych podstaw, Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. orzekł jak wyżej.